

ROMANUL LUI VLADIMIR BEȘLEAGĂ (valențe psihanalitice)

Dr. conf. univ. Ana GHILAȘ
Universitatea de Stat din Moldova

THE NOVEL OF VLADIMIR BESLEAGA (PSYCHOANALYTIC ASPECTS)

Vladimir Besleaga's prose is a milestone in the evolution of the psychological novel in the Republic Moldova. His novel is analyzed in this article from the perspective of the psychoanalytical literary criticism, revealing the concept of „return to origin“, the artistic function of symbols: maze, flying etc.

Scriitorul Vladimir Beșleagă este reprezentantul generației șaizeciste, generație care a realizat artistic un imperativ al timpului numit sugestiv “întoarcerea la izvoare”. Această sintagmă în accepția criticii literare presupune revenirea la anumite teme, motive tradiționale (*recte* etnice), plâsmuirea personajelor de factură folclorică și o întoarcere (firească) sau o re-descoperire a modelului romanului românesc interbelic pe linia lui Camil Petrescu (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*) și cea a lui Mihail Sadoveanu (Ion Druță). Din punct de vedere al evoluției epicului, modelul etno-epic “bonus pastor” [1] este, în această perioadă, unul esențial, marcând anumite probleme etico-sociale, naționale, filosofice. Îmbinarea liricului cu epicul, întoarcerea spre axiologia populară, accentuarea elementului rustic (devenit acum, la această etapă, “probleme ale satului”), țăranul (acum: săteanul, omul de la țară) ca păstrător al tradiției, simbioza dintre mit și realitate, simbolurile specifice satul, casa, focul din vatră ș.a. continuă modelul “bunului păstor” în proza timpului [2].

Scrierile lui Vladimir Beșleagă se manifestă, în acest sens, drept exemplu de îmbinare a modelului etno-etic cu elemente moderniste. Întâi de toate, trecerea de la regional la național se înfăptuiește în proza acestui autor prin modelul Rebreanu (Beșleagă a avut intenția de a scrie o teză de doctorat pe baza operei lui Liviu Rebreanu), fapt ce ar explica, într-un fel, tendința spre amploarea epică în discursul său, ca și descrierea unor destine aparte, bine conturate. Dar și celălalt Rebreanu – analistul, psihologul – și-a lăsat amprenta asupra viziunii artistice a lui

Beșleagă, ca, de altfel, și scriitorii W.Faulkner sau V.Woolf. Evident că ceea ce primează este talentul autorului, tipul său psihologic, care, susținute și de anumite influențe cultural-artistice, au condus spre deschideri largi către literatura universală. Structura polifonică a romanelor lui V.Beșleagă, tipologia personajului (de la bătrânul înțelept la omul “ciudat”, neînțele de cei din jur și adeseori nici chiar de el însuși), stilul narativ popular în tandem cu fluxul memoriei sau oniricul sunt câteva dintre particularitățile prozei sale (romanele *Zbor frânt*, *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine*, *Acasă (Nepotul)*, *Durere*, *Ignat și Ana*). Cel de-al doilea roman (*Viața și moartea nefericitului Filimon..*), interzis la 1970 și editat abia în 1988, mai păstrează imaginile-simboluri ale modelului “bonus pastor” (casa, satul, femeia, bătrâna), dar ele sunt amplificate aici prin alte semnificații, de natură general-umană și psihologică. Anume planul psihologic al discursului și modul de realizare artistică a lui relevă deschideri spre romanul european, prilejuind posibilitatea lecturii și interpretării din perspectivă psihanalitică a prozei lui V.Beșleagă.

În imaginarul artistic al autorului conceptul de “întoarcere la izvoare”, specific arealului basarabean în anii 1960, comportă atât semnificație tradițională – de cunoaștere/recunoaștere a valorilor etice, spirituale naționale (imagea satului, casa ca vatră a neamului, focul din vatră, bătrânul, bătrâna, natura autohtonă), așa cum se manifestă, mai ales, în proza lui I.Druță, precum și conotație de “întoarcere la origini”, după C.G.Jung sau “nostalgia originilor”, după M.Eliade. De aici și importanța simbolului în structura textului, cu diverse valențe artistice, ontologice, arhetipale. Or, așa cum în poezie criteriul reiterării simbolului la diferiți autori și în diferite curente vorbește de o sedimentare poetică a limbajului, tot astfel în proza din Republica Moldova imaginarul artistic al lui V.Beșleagă denotă un fond figurativ notabil, al cărui nucleu îl constituie metafora și simbolul, aspect definitoriu al unei proze moderne care începe să funcționeze ca „text unitar”, ce caracterizează o literatură, o perioadă literară. Faptul e demonstrat și de alți autori șaizeciști - I.Druță, V.Vasilache, A.Busuioc, G.Meniuc, totuși, în romanele lui V. Beșleagă simbolul consacrat capătă multiple valențe etice, ontologice, psihologice și psihanalitice.

Critica literară psihanalitică pune accent pe simbol ca reliefare, sugerare a stărilor, refulărilor și defulărilor, ca manifestare a arhetipurilor vieții psihice a omului, de aceea este original și interesant

discursul narativ al lui V.Beșleagă. Scriitorul surprinde individualitatea umană în situații-limită, în momente de incertitudine și de căutare a adevărului despre sine, despre viață, despre existența omului în timp și spațiu. În majoritatea romanelor sale personajul se află într-o criză existențială și de identitate, care la nivel de structură a textului se manifestă prin procedeul compozițional al rememorării, al fluxului de conștiință, al contrapunctului.

Memoria timpului trecut înseamnă memoria esenței, a ceea ce nu a fost învățat, cum spune regizorul J.Grotowsky, a ceea ce precede afectele omului. Pentru a ajunge acolo, omul trebuie să se elibereze de sine, dar mai întâi cunoscându-și eul. Personajele lui Beșleagă se întorc în sat, la vatră, la obârșii, dar, de cele mai dese ori, ele se întorc către sine, spre esențe, descoperind adevăruri general-umane. Isai din *Zbor frânt* se întoarce cu durere spre trecut care reverberează în tragismul existenței lui la timpul prezent, Alexandru Marian din *Acasă* revine în sat, la casa părintească, pentru a-și găsi liniștea sufletească, personajul principal din *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine* află adevărul despre sine, înfruntând greutăți, suferind, ca, în final, să „cadă în moarte”, lângă mamă, zburând simbolic în neant, după ce și-a descoperit Sinele. Or, „eroul tragic luptă cu puteri superioare, de aceea pentru el singura ieșire este căderea definitivă” [3], convingerea lui V.Beșleagă fiind că „doar prin suferință poate atinge omul suprema împlinire” [4].

Întorcerea în trecutul individual înseamnă, din punct de vedere al psihanalizei jungiene, regresia ca recuperare a originilor. Drumul spre împlinire a personalității necesită și o experiență a tenebrelor, adică o coborâre în inconștient și o iluminare a complexelor inconștiente. Această stare de coborâre în inconștient se realizează prin conectarea eului cu celelalte complexe inconștiente: anima, umbra, bătrânul înțelept (bătrâna înțeleaptă).

Din perspectiva psihologiei analitice, în discursul artistic al lui Beșleagă asistăm la un proces de individuație a personajului, ceea ce în accepția lui Jung desemnează „procesul prin care o persoană devine individuală, adică o unitate aparte, indivizibilă, sau un „întreg”(. . .) individuația nu izolează individul, ci aduce lumea în individ” [5]. Un asemenea proces presupune „separarea în componente funcționale a sinelui originar”. Pentru a atinge individuația și totalitatea psihică, individul trebuie să-și refacă echilibrul energetic dintre conștiință și inconștient, să-și conștientizeze complexe arhetipale, pentru a le integra și a le folosi drept surse de

energie. De exemplu, structura romanului *Viața și moartea nefericitului Filimon...* este de asemenea factură încât receptorul poate urmări elementele separate și refacerea treptată a echilibrului energetic dintre conștientul și inconștientul personajului principal. De aici și rolul dedublării, al alter-ego-ului, al visului ca tehnici narative, dar și simbolul cioburilor, pătratelor, labirintului, treptelor.

Expediția eroică pe lumea cealaltă urmează, după Jung, schema unui regressus către *imago*-ul matern (o reprezentare inconștientă, interioară a copilului despre mamă, dar nu se referă la persoana reală a acesteia). Personajul principal al romanelor lui Beșleagă, de cele mai dese ori, se întoarce la mamă, mai exact la imaginea ei. Se întoarce, în vis, pe Apa Vremii la trecutul său, în registru psihanalitic – în inconștient. Totuși, pentru el imagoul matern aproape că lipsește, de mic copil impunându-i-se imago-ul patern, iar mama apare mai degrabă (pentru început) ca mamă teribilă („nebuna” care vrea să-l răpească de la tată-său), opusă arhetipului Mamei Mari. Imagoul matern capătă treptat contur în psihicul lui Filimon, proces psihologic transfigurat artistic prin simbolul culorii albe: *un nou raș alb-alburiu, care se așterne peste locul unde era spărtura spre cer* vede Filimon mai întâi; mai târziu îi apare în imaginație un vâl alb, cald; altădată vede clar o femeie îmbrăcată în alb, întoarsă pe-o parte; și abia mai târziu își dă seama că femeia aceasta în alb ar putea fi mama lui. În roman, principiul feminin devine element poetic în crearea unei atmosfere ambigue, uneori elegiac-erotice.

În romanele autorului, semnificația convențională a unui simbol consacrat (*casa, bunelul sau bunica (bătrâna), piatra, umbra, apa, focul* ș.a.) capătă nuanțe suplimentare de sens ale acestuia, cu valențe ontologice, arhetipale, psihologice. De exemplu, împletirea planurilor real, imaginar și psihologic, îmbinarea simbolurilor de factură tradițională (*bătrâna, bordeiul, țărâna*) cu cel de natură modernă – *treptele* – transmit idei filosofice și psihologice. De exemplu, Filimon, ajungând la capătul labirintului de sub pământ (care simbolizează căutarea de sine), ajunge la casa bătrânească, la „bordeiul” de cândva al bunelor, deschide cu greu ușa și coboară trei trepte pentru a ajunge la bunica și a afla cine este el cu adevărat. Într-o lectură psihanalitică, imaginea traduce o coborâre în sine, în adâncurile inconștientului personal, dar realizată (această coborâre/cunoaștere de sine) prin mijlocirea inconștientului colectiv, al spiritualității generațiilor trecute. Imaginea bătrânei ce se duce încet în pământ relevă nu doar trecerea timpului, ci și ideea pierderii unor valori și

a unor adevăruri: „târziu ai venit, vezi?”, zice ea, „dacă veneai mai înainte, poate că aflai ceva, acum însă...”. Devine semnificativă imaginea senzitivă și vizuală a memoriei, a conștiinței de sine a individului, dar și a neamului: „glasul vine dinspre bătrână, dar nu vine drept, prin aer, ci prin podeaua în care se duce ea, vine din pereții de sub care trage cu palma țărâna și o împrăștie, apoi întinde cealaltă mână și ia de sub alt perete alt pumn de țărână, îi simte, glasul, cu coatele, cu genunchii, cu tălpile însângerate...”

Astfel, în imaginarul artistic al autorului simbolurile se completează reciproc prin semnificații de natură variată, același simbol conotând totodată idei și stări. De exemplu, bătrâna semnifică și trecutul neamului, și necesitatea legăturii dintre generații, și pierderea unei generații, în sensul lipsei conștiinței de sine a acesteia. În același timp, imaginea semnifică arhetipul bătrânei înțelepte, numit de Jung și confruntare cu personalitatea *mana*, imagine proiectată asupra individului, care are efectul de a-i da sentimentul unei direcționări spre o posibilă înălțare a conștiinței”[6]. Este ceea ce personajul realizează prin zborul său în final.

Zborul conotează „o dorință de sublimare, de căutare a unei armonii interioare”, este un simbol al ascensiunii pe planul gândului sau al moralității, dar a unei ascensiuni mai mult imaginare și veleitare. [36]. În context, zborul personajului în vis traduce atât realități social-morale, cât și cele de natură subiectivă, vizând criza valorilor în societate, tendința individului spre armonia interioară. Zborul din finalul romanului semnifică anume acea ascensiune pe planul gândului și al moralității personajului, care ajunge să se cunoască pe sine și să-și aprecieze faptele. Căderea din zbor, de pe ultimele trepte de sticlă, denotă moartea lui Filimon, o moarte așteptată,

împăciuitoare. Nu este aici însă spiritul mioritismului, ci, în plan psihologic este o întoarcere la origini, este refacerea Sinelui. Astfel că Filimon este, poate, un învins pe plan social și moral, dar este și un învingător în lupta pentru cucerirea Sinelui.

Romanele lui V.Beșleagă demonstrează că dintre toate funcțiile simbolului (exploratoare, de mediere între materie și spirit, între conștient și inconștient, de substituit, unificatoare, pedagogică și terapeutică, socializantă, de rezonanță), cele de mediere între conștient și inconștient, de substituit, de rezonanță și de transformare a energiei psihice au un rol decisiv în înțelegerea viziunii sale artistice. Semnificațiile psihanalitice ale imaginilor din discursul narativ al autorului, ca și interviurile sale constituie încă un argument în favoarea unei viziuni moderne asupra romanescului și a problemelor actuale din societate.

Bibliografie

1. Cf. Mănuță Dan. *Lectură și interpretare. Un model epic*. București, Editura Minerva, 1988; Idem. *Analogii. Constante ale istoriei literare românești*. Iași, Editura Junimea, 1995.
2. Ghilaș Ana. *Romanul anilor 60. Modelul bonus pastor*. Universitatea de Stat din Moldova. Chișinău, CEP USM, 2006.
3. Tiutiuca Dumitru. *Teoria operei literare. Judecăți și prejudecăți estetice*. Galați, Editura Porto-Franco, 1992, p.121.
4. Beșleagă Vladimir. *Dialoguri literare*. Alcătuire, îngrijire și postfață: Alexandru Burlacu. Chișinău, 2006, p.62.
5. Samuels Andrew, Shorter Bani, Plaut Fred. *Dicționar critic al psihologiei jungiene*. Traducere din engleză și studiu introductiv de Corin Braga. București, Humanitas, 2005, p.p.127;128.
6. Idem, p.171.

Mihai Potârniche. Trebujeni, Orhei, 1980